

تأسیس حقوقی توبه در فقه جزایی اسلام و نظام حقوق کیفری ایران

مصطفی عزیزی ارشد
پژوهشگر و مدرس دانشگاه

دکتر اکبر وروایی
دانشیار دانشگاه علوم انتظامی

www.ketab.ir

سرشناسه:	وروایی، اکبر، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور:	تأسیس حقوقی توبه در فقه جزایی اسلام و نظام حقوق کیفری ایران
مشخصات نشر:	تهران: راه نوین، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری:	۸۰ ص.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۳۹۹-۰۱۸-۰
وضعیت فهرست نویسی:	فبای مختصر
یادداشت:	فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است.
شناسه آگاه:	عزیزی ارشد، مصطفی، ۱۳۵۶-
شمار کتابشناسی ملی:	۳۸۵۷۳۹۹

انتشارات راه نوین

تأسیس حقوقی توبه در فقه جزایی اسلام و نظام حقوق کیفری ایران

دکتر اکبر وروایی - مصطفی عزیزی ارشد

صفحه آرایی: سیده آمنه ابوالحسنی

چاپ و صحافی: راه نوین

چاپ یکم ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۹۹-۰۱۸-۰

قیمت: ۵۰/۰۰۰ ریال

فرایند تولید کلی و جزئی به هر صورت بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران. میدان انقلاب اسلامی. ابتدای خیابان کارگر جنوبی

کوچه رشتچی. شماره ۳۸. طبقه ۲. واحد ۵

تلفن: ۶-۶۶۵۷۴۱۱۵ ۶۶۹۱۳۸۲۳-۶۶۹۱۳۹۸۸

علائم اختصاری

ق.ا.....	قانون اساسی
ق.م.ا.....	قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲
ق.آ.د.ک.....	قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۳/۱۲/۴
ق.م.....	قانون مدنی
ق.م.ج.ن.م.....	قانون مجازات جرایم نیروهای نیروهای مسلح

www.ketab.ir

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه.....
مقدمه.....	۷.....
بخش اول: کلیات.....	۹.....
مبحث اول: مفهوم لغوی و اصطلاحی توبه.....	۹.....
مبحث دوم: توبه در منابع اسلامی.....	۱۰.....
گفتار اول: توبه در قرآن.....	۱۲.....
گفتار دوم: توبه در روایات امامیه و اهل سنت.....	۱۳.....
مبحث سوم: سیاست کیفری و جایگاه توبه در قوانین ایران.....	۱۶.....
گفتار اول: جایگاه توبه در قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰.....	۱۶.....
گفتار دوم: جایگاه توبه در قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲.....	۱۶.....
گفتار سوم: جایگاه توبه در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۹.....	۱۷.....
گفتار چهارم: توبه در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲.....	۱۸.....
بخش دوم: شرایط پذیرش توبه در منابع فقهی و مقررات قانونی.....	۱۹.....
مبحث اول: جرایم حدی.....	۱۹.....
مبحث دوم: شرایط شکلی ابراز توبه.....	۲۱.....
گفتار اول: شیوه بیان، ابراز و احراز توبه.....	۲۱.....
گفتار دوم: زمان ابراز توبه.....	۲۲.....
گفتار سوم: نتیجه و اثر تظاهر به توبه.....	۲۳.....
گفتار چهارم: اعمال مجازات تعزیری علیرغم سقوط مجازات حدی به واسطه توبه.....	۲۴.....
گفتار پنجم: مقایسه تأسیس حقوق توبه با تأسیس‌های تعویق صدور حکم و تعلیق اجرای مجازات.....	۲۴.....
بخش سوم: آثار توبه.....	۲۹.....
مبحث اول: آثار توبه در جرایم حدی.....	۲۹.....
گفتار اول: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی زنا.....	۳۴.....
گفتار دوم: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی لواط.....	۳۸.....
گفتار سوم: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی تفخیز.....	۴۱.....
گفتار چهارم: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی مساحقه.....	۴۲.....

۴۴.....	گفتار پنجم: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی قیادت
۴۶.....	گفتار ششم: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی قذف
۴۷.....	گفتار هفتم: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی سرقت
۵۰.....	گفتار هشتم: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی شرب خمر
۵۲.....	گفتار نهم: بررسی توبه محارب در سقوط حد
۵۶.....	گفتار دهم: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی افساد فی الارض
۵۸.....	گفتار یازدهم: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی بغی
۶۱.....	گفتار دوازدهم: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی ارتداد
۶۳.....	گفتار سیزدهم: آثار توبه در سقوط مجازات جرم حدی سب النبی
۶۵.....	مبحث دوم: آثار توبه در جرایم تعزیری
۶۵.....	گفتار اول: جرایم علیه تمامیت جسمانی و معنوی اشخاص
۷۱.....	گفتار دوم: توبه در جرایم تعزیری علیه اموال و مالکیت
۷۲.....	گفتار سوم: توبه در جرایم تعزیری علیه امنیت و نظم عمومی
۷۴.....	مبحث سوم: تأثیر توبه مجرم بر مجازات تکمیلی و تبعی
۷۷.....	منابع

«إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُكْتَطِرِينَ»^۱

مقدمه

براساس آیات قرآن کریم، خداوند وقتی انسان را خلق نمود آن را در بهشت ساکن کرده و فرمود از همه نعمت‌های موجود در بهشت استفاده نماید مگر آن درخت ممنوعه که در صورت استفاده‌ی از آن گناهکار محسوب شده و باعث اخراج از بهشت می‌گردد. این موضوع در آیه ۳۵ سوره بقره چنین بیان شده است: و قلنا یا آدم اسکن انت و زوجک الجنة و کلا منها رغدا حیث شئتما و لا تقربا هذه الشجرة فتکونا من الظالمین. ترجمه: و گفتیم که ای آدم تو با جفت خود در بهشت رایگان و بی‌زحمت جای گیرید و بخورید از اطعمه بهشت از هر چه می‌خواهید و نزدیک نشوید به این درخت (گندم یا سیب) که اگر نزدیک این درخت شوید از جمله ستمکاران خواهید بود. انسان به دلیل نسیان و فراموشی، مفتون فریب شیطان شده و مرتکب گناه می‌شود و بنابر فرموده خدا از بهشت اخراج می‌گردد.^۲ بعد از این ترک اولی آدم (ع) به لطف و عنایت مجدد خداوند کلماتی را از خداوند می‌آموزد که باعث پذیرش عذر و توبه او بوده و موجب بخشش او می‌گردد.^۳ باتوجه به مطالب فوق اولین باری که از توبه در دنیا استفاده شده است مربوط به داستان حضرت آدم (ع) است که با ترک اولی خداوند به ایشان و بنی آدم منت نهاده و راه توبه و بازگشت از گناه را بر آنها هموار کرد تا از مجازات گناهان در این دنیا و همچنین در روز موعود و یوم الحساب کاسته و برداشته شود. شریعت مقدس اسلام همچنان که در آیات متعدد قرآن وجود دارد و همچنین در روایات بسیار به اهمیت توبه و بازگشت از گناه توجه ویژه‌ای نموده است چنان‌چه در آیه ۲۲۲ مبارکه سوره بقره می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُكْتَطِرِينَ» در این آیه خداوند توبه‌پسین را با مطهرین برابر دانسته است. علامه طباطبائی در تفسیر المیزان ماهیت توبه را مستلزم دوباره بازگشت از سوی خداوند متعال به انسان و یک بار بازگشت انسان به سوی حضرت حق معنا می‌فرماید در مرحله اول حضرت حق از روی رحمت و عنایت و توفیق به سوی انسان نظر می‌کند و او را آماده و مستعد به توبه

۱- آیه ۲۲۲ سوره بقره

۲- آیه ۳۶ سوره بقره: فَازْلَمْهَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَاخْرَجَهَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَ قُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَ مَتَاعٌ أَلَى حِينٍ. ترجمه: پس شیطان آدم و حوا را به لغزش افکند و خوردند از آن درخت و بدین عصیان هر دو را از آن بیرون کرد و گفتیم به آدم و حوا فرود آئید از بهشت که برخی از شما برخی را دشمنید و شما را در زمین آرامگاه و آسایش خواهد بود تا روز مرگ

۳- آیه ۳۷ سوره بقره: فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ تَوَّابٌ الرَّحِيمُ. ترجمه: پس آدم از خدای خود کلماتی آموخت آن کلمات سبب پذیرفتن توبه او گردید که خداوند توبه پذیر و مهربان است.

می‌نماید. در بازگشت دوم، این انسان است که با اشراف و معرفت به زشتی گناه و قبح آن به سوی حضرت باری تعالی رجعت می‌کند و در مرتبه سوم دوباره خداوند متعال از روی تفضل و محبت گناه انسان را می‌بخشد و از عقوبت او صرف‌نظر می‌کند.^۱

از جهت اهمیتی که بر امر توبه از دیدگاه قرآن مجید مترتب است، این واژه و مشتقات آن نود و دوبار در قرآن تکرار شده است. توبه، از بنیادهای حقوق جزای اسلامی است^۲ که در سایر مکاتب کیفری امروزی، نمونه‌ای مشابه آن دیده نمی‌شود. در حقوق کیفری اسلام، توبه یکی از معاذیر قانونی معافیت از مجازات محسوب می‌شود؛ بدین معنا که هرچند جرم، واقع شده و مجرم نیز دارای مسؤولیت کیفری است؛ اما به جهت رعایت پاره‌ای از مصالح و اعمال سیاست جنایی مناسب، از وی رفع مجازات می‌شود. اخیراً قانون‌گذار ایران در تصویب قانون مجازات اسلامی سال ۹۲ و همچنین قانون آیین دادرسی کیفری سال ۹۲ این تأسیس حقوقی را قانونگذاری کرده و موادی از مواد قانون مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی کیفری را به این امر اختصاص داده است. در این کتاب با هدف شناخت و بررسی نقش توبه در سقوط، عفو و تخفیف مجازات‌های حدی و تعزیری درصد تطبیق منابع فقهی، روایی اسلام - اعم از امامیه و اهل سنت - با قوانین موضوعه ایران هستیم. باتوجه به بررسی‌های انجام شده، در فقه جزایی اسلام توبه، یکی از عوامل سقوط مجازات‌های حدی - به جزء قذف - می‌باشد. قانونگذار ایران نیز در مواد ۱۱۴ الی ۱۱۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۲/۱ و همچنین بند (ج) ماده ۱۳ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲/۱۲/۴ به این امر توجه داشته و توبه را با شرایطی موجب سقوط مجازات اکثر حدودی که جنبه حق الهی دارند، بر شمرده است.

۱- طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، ج ۴، انتشارات دارالعلم، بی‌تا، ۱۳۶۴، ص ۳۷۶

۲- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، چاپ اول، نشر میزان، تهران، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۲۰۱